

7. Сергійчук, В. Український здви́г: Поділля. 1930–1955 / Володимир Сергійчук; КНУ ім. Тараса Шевченка, Центр українознавства. – К. : Українська видавнича спілка, 2005. – 840 с.

8. Слободянюк, П. Я. Нескорені (Національно-визвольна боротьба ОУН-УПА на чолі з Романом Шухевичем). – Тернопіль : Збруч, 2006. – 76 с.

Резюме

Стаття посвячена аналізу научних трудов и документальних зборників о деятельности ОУН, УПА на Подолье, воспоминаний участников национально-освободительной борьбы 40–50 годов XX в.

Ключевые слова: Организация украинских националистов, Украинская повстанческая армия, бандеровцы, борьба, Подолье.

Одержано 1 вересня 2011 року

УДК 929 СІЦІНСЬКИЙ(477.43/44)

А.М.Трембіцький

Історія Поділля та музеєзнавство в епістолярній спадщині відомих істориків України Є.Сіцінського, Д.Яворницького, М.Рудинського

У статті розглядається питання співпраці Дмитра Івановича Яворницького (Катеринослав), Євфимія Йосиповича Сіцінського (Кам'янець-Подільський) та інших знаних українських істориків та музейників на ниві дослідження історії Поділля та музеєзнавства.

Ключові слова: Дмитро Яворницький, Євфимій Сіцінський, Павло Матвієвський, Сергій Рклицький, Поділля, історія, музеї.

Розглядаючи історію нашого народу, варто відмітити, що саме зусиллями людей, для яких історія не мертва схоластика, не умоглядне поняття, а живий подих часу, шліфувалася змістовна гладь віків, ближчали або ж ставали чіткішими і достовірнішими самі історичні відображення. Не було б їх, вірних опікунів і охоронців безсмертних терен Клію, й історична наука

перетворилася б на одну з жанрових різновидностей усної народної творчості. Завдяки подвижницькій і відповідальній праці Є.Сіцінського, Д.Яворницького та інших, їхньому особливому сумлінню, внутрішньому моральному обов'язку перед часом і самою історією, Україна володіє не-оціненною історико-документальною спадщиною, що відображає тисячолітню історію життя українського народу.

Деякі аспекти епістолярної спадщини, наукових зв'язків та взаємин визначних українських істориків, дослідників і музейників Є.Сіцінського, Д.Яворницького, Ю.Александровича, М.Рудинського та інших на ниві дослідження історії Поділля, фрагментарно розкрили сучасні українські дослідники С.Абросимова, А.Перкова, О.Піцик, Н.Чередник¹ та інші².

Так, український етнограф і музеєзнавець Александрович Юрій Семенович (1894–1937)³ досліджуючи український орнамент подільського краю, у своєму листі від 22.07.1911 р. до Дмитра Яворницького, писав, що бажає допомогти музею ім. Поля і пропонує придбати у нього велику колекцію народного орнаменту Поділля, в якій “найбільше міститься зразків вишитого орнаменту. Усі орнаменти наклеєні на картони, чим отримується альбом. Усе... точно датовано місцем свого походження, народною назвою орнаменту, з якої часті одягу взято орнамент... ця колекція може бути хорошим матеріалом для дослідника українського народного орнаменту”. В листі вказував, що він “чоловік не заможний, що б подарувати, але плату велику не візьму... можу взяти книжки по історії, антропології, етнографії, археології” і бажає обмінюватися світлинами по архітектурі та її типах. Ю.Александрович, отримавши відповідь від вченого, вже 12.08.1911 р., писав, що повернувся з “шибання” по Поділлю. Ну, і краса же тут, особливо по берегах Дністра! Я Вам вельми вдячний за те, що серйозно віднеслися на мою пропозицію”. В колекції зібраній вченим і яку він мав наміри продати за кордон, що лише за сприяння Д.Яворницького, залишилася на Україні, подано добрі, правдиві ілюстрації орнаменту усєї губернії. Крім того він зібрав значну збірку орнаменту Полтавщини, але на жаль, вона “не може рівнятися з Подільською, бо у неї нема датіровки тих місцевостей, де збирався орнамент”, тому з неї не “можна робити усіх студій, але для художника вона ціну має”. Збірку полтавського орнаменту вчений мав наміри особисто передати Д.Яворницькому, а колекцію з подільського краю, переслати залізницею, але тільки після завершення написів про зв'язки “варіювань форм народного орнаменту в зв'язку з відмінами народного говору”. Проте вже у своєму листі від 28.09.1911 р., він перебуваючи в Мурафі (Поділля), просив вченого “трохи заждати”, адже він за-

вершує робити “помітки на таблицях орнаменту і дозбирував зразки”⁴.

Юрій Семенович у 1913 р. спілкуючись з українською письменницею Ольгою Косач (1849–1930), звернувся до неї з проханням, допомогти влаштуватися хранителем культурно-історичного відділу музею Подільської губернії. І, вона, наприкінці того ж року, в своєму листі до Д.Яворницького, дякуючи йому за рекомендацію для доньки, прохала вченого допомогти “безумовно порядній” людині, яка має для етнографії “прихилля надзвичайне і якесь, можна сказати, сердечне”, Ви самі “могли бачити й по тій колекції вишиванок”, що “придбали для музею”. Матеріал ним “зібрано величезний, а при тім усі зразки-суті, без прикмет якогось упаду чи спотворення чи іншого (ганджу)”, крім того він добре знається й на архітектурі, зібравши цінну колекцію світлин старих церков і будівель. “Се не “колекціонер”, а вчений і тямущий прихильник нашої етнографії й археології, що вкладає в свою працю ще й душу, патріотично-українську любов”. Він часто відвідував О.Косач в Києві, щоби показати їй свої цікаві знахідки або порадитись з нею про всякі “етнографічні та археологічні справи”. Вона писала, що враховуючи його колекції, варто допомогти йому “вмоститися при подільському музеєві, то для того нового, а безпорадного музею се був би справжній “клад” ... для всіх друзів нашої етнографії та археології була б та втіха, що біля впорядкування земського музею в такому цікавому краю, як Поділля, заходилась таки така порядна, тямуща й ретельна людина”, як Ю.Александрович. “Ваша істинно прихильна серцем і думкою – Олена Пчілка”⁵.

Відомий історик Дмитро Яворницький, враховуючи знання і здобутки Ю.Александровича, допоміг йому влаштуватися в музей Подільської губернії. Перебуваючи у Кам’янці-Подільському Ю.Александрович 25.02.1914 р. писав: “Велике спасибі за Вашу поміч і піддержку ... мене затверджено ... на посаді “хранителя культурно-історичного відділу Музею Подільської губернії”, багато мені допомогли “кам’янецькі українці... Музей уявляє поки що майже одні голі стіни, але я його скоро поповню”, адже “за межами Поділля і далі стелиться українська земля”. Ніколи цього не забуду, писав він і наскільки “дозволить мій теперішній стан, стану помагати Вам” збирати колекцію “мисок з Поділля”, на яких зображено “знамениті – на білім фоні рослини, звірі”. Якщо б у Катеринославі була “керамічна школа, то їй такі матеріали здалися би” адже українські “керамічні вироби необслідовані ніким”, тому їх варто збирати. Юрій Александрович дуже переживав, що проти його призначення виступили представники “польської партії”, які бажали бачити на цій “посаді поляка”, але він не

збирався уступати “бо се наша українська земля”. При такому стані справ він все ж пробував “обрости каменем” на посаді”, проте для нього буде “цінно, і приємно” мати “надію на притулок”, коли буде дуже важко у Катеринославі. Крім того він пропонував Д.Яворницькому свої послуги, щоб гідно представити Поділля в його музеї і просив надати правила по облаштуванню музею. Ю.Александрович нетривалий час перебував на цій посаді, вже під час Першої світової війни у кінці 1914 р. музей разом з земською управою був евакуйований у Вінницю, а він поселився в будинку по Князь-Ігоревському пр., 8. У своєму листі від 25.12.1915 р., він вітаючи Д.Яворницького з Новим роком, просив допомогти його брату Євгену, що навчався у Кам’янецькому комерційному училищу Мазінга і евакуйованому в Катеринославі, вступити в Катеринославіське комерційне училище. “Ради Бога допоможіть і научіть, що мені робити”, – писав Ю.Александрович⁶. На “протязі ряду років Музей Подільського Земства поповнювався надзвичайно коштовними колекціями”, які у більшій своїй частині не приведені в систему⁷. На жаль, вже під час Першої світової війни наприкінці 1914 р. музей був евакуйований у Вінницю⁸ і лише на початку 1916 р. дослідник разом із незначною частиною музейних предметів повернувся у Кам’янець-Подільський, а більша їх частина використана для створення на початку 1919 р. народного музею у Вінниці⁹.

Наступне свідчення про зацікавленість Д.Яворницького Поділлям знаходимо в листах відомого археолога М.Рудинського. Так, у 1925–1928 рр. археологічні експедиції ВУАК під керівництвом члена-секретаря Комітету М.Рудинського, при активній участі подільського дослідника Є.Сіцінського, проводили археологічні розвідки і розкопки пам’яток трипільської культури на Поділлі¹⁰. Характеризуючи свої дослідження подільського краю М.Рудинський у листі від 5.02.1928 р. до Д.Яворницького, писав: “А тут набігло такого багато нового й цікавішого, що просто не знаю, що й робити... понаходив я палеоліту на Поділлі, аж у трьох пунктах! Ото-країна! І знов же не вивчена зовсім. Треба їхати... на Поділля. Там, знаєте, на кожнісінькому кроці древності, та й які! І ранній – праранній неоліт і трипільська культура і печері-просто очі розбігаються...”¹¹. Про велику зацікавленість М.Рудинського до археології подільського краю свідчить і його лист від 8.04.1928 р. до вченого, в якому він відмовляючись від запрошення Дмитра Івановича відвідати Дніпропетровщину, через необхідність детального вивчення та дослідження Поділля, писав: “Спасибі Вам велике за Вашого ласкавого листа із закликом приїхати на досліди і те довір’я моїм дослідним силам... Хочу вірити, що виправдаю це довір’я, як буду

живий і здоровий... я хочу поїхати на Поділля, куди тягнуть мене непереможно попередні досліди 1926 і 1927 рр. Гадаю, що зроблю це протягом травня, а тоді півтора місяці хочу спочивати. Все ж здоров'я вимагає уважнішого відношення..."¹².

Відомий подільський історик і музеєзнавець Євфимій Сіцинський (1859–1937), щодо своїх знайомих дослідників писав, що "листуюся з тими, з якими я зв'язуюся науковими інтересами... Багато... звертаються до мене з листами по наукових запитах і я їм відповідаю"¹³. Знаний історик Д.Яворницький в листі від 19.07.1928 р. до вченого звернувся з проханням описати звичаї, пов'язані з "Дівочою" іконою і запросив його до себе попрацювати та відпочити. "Високоповажний Євфимію Йосиповичу! Звертаюсь до Вас з такими запитаннями. По-перше: що то є за ікона Дівоча, про яку Ви кажете в своїй книзі "Музей Подол[ьського] Церков[ного] Ист[орико]-Арх[еологичного] общества" (1909)? Через що вона зветься "Дівочою"? Чи через те, що на ній Варвара та Катерина (діви), чи, може, що її спорудили для церкви дівчата? По-друге: чи не має у нас лексичного матеріалу, яким я міг би скористуватись для свого "Словника української мови", над яким я працюю десятки років? Ви чоловік знаючий, багато попрацювали для науки на віку, добре знаєте народню українську, то чи не могли б Ви поділитись Вашим багатством зо мною? По-третє: я дуже хотів би Вас бачити у себе і побалакати дрібно про музейні справи загально. Як би могли приїхати до мене, то Вам буде і кімната в музеї і обід у мене. А як би Ви захотіли побачити Дніпрові пороги, то я б Вас спустив до самого Кічкагу, де у мене, під моїм керівництвом, зараз працюють більш десяти археологів, яких я викликав з різних міст України. З великою, щирою і правдивою до Вас пошаною. Дм[итро] Іван[ович] Яворницький"¹⁴.

Є.Сіцинський не забарився з відповіддю і вже 9 вересня 1928 р. писав, що "виносну "Дівочу" ікону несуть дівчата при процесіях, коли обходять кругом церкви, йдуть "хресним ходом" святити воду або на зелені свята в поля. На Поділлі одна або й дві такі ікони є в кожній церкві, і навіть в костьолах, їх виготовляють із дерева, оздоблюють різьбою й підставкою, щоб ікона могла стояти на землі. Зазвичай "зображають" на одному боці храмову ікону, а на іншому святу Варвару, Катерину та ін. В церкві "Дівочі образи" ставлять там, де передня частина стикується з середньою і їх завжди прикрашають квітами або мереживними "заслінками"¹⁵.

До Євфимія Йосиповича, як до великого знавця Поділля, зверталися й інші молоді й маловідомі дослідники з проханням надати та допомогти віднайти ті чи інші відомості, і усім їм він відповідав, допомагав, збирав

і надсилав матеріали та документи. Так, Сергій Йосипович Ркліцький у листі до вченого від 2.02.1929 р. писав: "Всечесний Отче! Прошу ласкаво пробачити на турботах! Цікавлячись як найповнішим при раннім старовинних релігійно-побутових звичаїв нашої людности, я спинив свою увагу на інтересному прадавньому звичаю (він існує й на рідній мені Чернігівщині) – збиратись на Великдень, переважно перед навечернею, (звичайно – молодняк, хлопці й дівчата) на цвинтарі. Але, як дізнався я з ч. 14 "Под[ольские]. Епарх[иальные] Вед[омости]" року 1891 стор 251 ("Архипаст[ырское] наставление Преосв[ященного] Димитрія...") на Поділлі збирались (тепер навряд чи збираються...) "для игр иногда и предосудительных, для пенія песней, в которих чаще всего упоминается какой-то Зихманд и его дьети ..." От, до Вас, як до найдосвідченішого знавця Поділля з усіма його особливостями, я й маю сміливість звернутися з проханням саме таким: 1) Які ще гри відбувались у Вас на цвинтарі першого дня Великодня? 2) Чи нема в кого записаної, як що часи руснацькі винищили її з ужитку, саме цієї пісні про Зехмана? І ще і який це арх[ипастир] Димитрій? Хто він з походження був? Далі. Чи під час шлюбу в католиків уживається в'язання рук хустками-рушниками? На Чернігівщині, де католиків майже нема, я був позбавлений можливості дізнатись про цей звичай. А він цікавий і нещодавно я знайшов документ-черн[овик] Архієпископа Владимира (з кацапів Ванд[?] повіту Новгор[одський] губ.) де в інструкції благочинним "він суворо наказує винищувати" цей звичай "арестанській – колодницькій"! Це було в 30-х роках XIX ст. Ще раз прошу пробачити! Маючи надію на Вашу ласкаву відповідь, задалегідь щиро вдячний, з найглибшою до Вас пошаною. Сергій Ркліцький"¹⁶.

А співробітник Дніпропетровського історико-археологічного музею П.Е.Матвієвський в листі від 13.10.1929 р. звертаючись до Є.Сіцинського, писав: "Вельмишановний професоре! Даруйте мені, що я Вас турбую своїм листом. Персонально, на жаль, Вас не знаю, але з літератури знаю добре. Тільки тому до Вас і звертаюся, що Ви найкращий нині знавець Подолії, Волині, це свідчить література й мій учитель... академік Дмитро Іванович Яворницький, у якого я зараз роблю в катедрі в Дніпропетровську... В зв'язку з цим мені порадили, як до найкращого знавця цього краю звернутися за порадою іменно до Вас. Хочу сподіватися на Вашу дорогу ласкавість, що Ви, конкретно кажучи, дасте такі вказівки... дозвольте, професоре, сподіватися на Вашу ласкаву відповідь і подання хоч яких відомостей..."¹⁷.

Сьогодні ці листи надають змогу науковцям і краєзнавцям більш повно вивчити та оцінити всі аспекти життєвих і творчих взаємовідносин відо-

мих істориків України Є.Сіцінського, Д.Яворницького, М.Рудинського та інших, охарактеризувати та оцінити їхній внесок у дослідження та вивчення історії Поділля. Їхня епістолярна спадщина, як і їхні твори не старіють, не втрачають свого значення і пізнавальної цінності неповторного стилю найбільших мислителів того часу. Вони мають велике значення для науковців, які досліджують їхнє життя і діяльність. Адже їхньою нелегкою долею позначено історичний шлях українського музеєзнавства, в якому тісно переплелися визначні здобутки і трагічні події. Всі вони були не лише великими знавцями і серйозними дослідниками історії України, але й сподвижниками і організаторами української музейної справи.

Примітки:

1. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, А. І. Перкова, О. В. Піцик, Н. Г. Чередник. – Дніпропетровськ, 1997. – 888 с.; Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2: Листи діячів культури до Д.І.Яворницького / Упоряд.: С. В. Абросимова, Н. С. Василенко, А. І. Перкова, О. В. Піцик, та ін.; Вступ. ст. С.В.Абросимової. Під заг. ред. Н. І. Капустіної. – Дніпропетровськ, 1999. – 460 с.

2. Трембіцький, А. До історії археологічних досліджень Є.Й.Сіцінського на Поділлі / Анатолій Трембіцький // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2004. – Т. 13. – С. 300-310; Його ж. Євфимій Сіцінський і Михайло Рудинський (з історії співпраці на ґрунті дослідження археології Поділля) / Анатолій Трембіцький // Вивчення історичної та культурної спадщини Правобережної України: проблеми і перспективи: Мат. Всеукр. наук. конф., присвяченої 80-річчю Білоцерківського краєзнавчого музею та 190-й річниці з дня народження Т.Г.Шевченка. 21 травня 2004 р. – Біла Церква : Видавець О.В.Пшонківський, 2005. – С. 89–97; Його ж. Співпраця Михайла Рудинського і Євфимія Сіцінського на ґрунті дослідження Трипільської культури на Поділлі / Анатолій Трембіцький // “Археологія & Фортифікація Середнього Подніпров'я”. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції на честь 10-річчя створення відділу старожитностей Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника / [редкол.: В. С. Травінський (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2011. – С. 155–162.

3. Баженов, Л. В. Історичне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX ст.: Становлення. Історіографія. Біобібліографія / Лев Васильович Баженов. – Хмельницький : Доля, 1995. – С. 180.

4. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. ... – С. 12–14.

5. Там само. – С. 241–242.

6. Там само. – С. 14–16.

7. О музее Подольской губернии. Доклад Подольской управы 6 очередному Губернскому Земскому собранию. – Кам'янець-Подільський, 1917. – № 83. – С. 423.

8. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 2. ... – С. 14–16.

9. Трембіцький, А. Вони творили музеї Поділля. До біографії Є.Сіцінського, М.Трублаєвича та Ю.Александровича / Анатолій Трембіцький // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія: Збірник наукових праць. / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. – Вінниця : ДП “ДКФ”, 2004. – Вип. 8. – С. 271–277.

10. Трембіцький, А. До історії археологічних досліджень Є.Й.Сіцінського на Поділлі. – С. 303.

11. Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького. Вип. 1. – С. 459.

12. Там само. – С. 46–462.

13. Автобіографія Євфимія Йосиповича Сіцінського. 1929–1930 рр. Оригінал. – 2 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.

14. Лист Д.І.Яворницького до Є.Й.Сіцінського від 19 (25) липня 1928 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.Трембіцького.

15. Лист Є.Й.Сіцінського до Д.І.Яворницького від 9 вересня 1928 р. // Дніпропетровський історичний музей. Арх. № 21042. Копія. – 4 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.

16. Лист співробітника історико-археологічного музею Матвієвського П.Е. до Сіцінського Є.Й. від 13.10.1929 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.

17. Лист Рклицького Сергія Йосиповича до Сіцінського Є.Й. від 25.05.1929 р. Оригінал. – 1 арк. Родинний архів А.М.Трембіцького.

Резюме

В статті розглянуто питання співпраці Дмитрія Івановича Яворницького (Катеринослав), Євфимія Йосифовича Сіцинського (Кам'янець-Подільський) та інших відомих українських істориків та музейників на ниві дослідження історії Подолья та музеєзнавства.

Ключевые слова: Дмитрий Яворныцкий, Евфимий Сицинский, Павел Матвиевский, Сергей Рклицкий, Подолье, история, музеи.

Одержано 3 жовтня 2011 року